

قرآن و عصر ارتباطات

مریم شجاعی فر

اعظم خواجوند صالحی

کارآمدی تمدن اسلامی در عصر اطلاعات - ارتباطات

نوشتار حاضر درباره کارآمدی تمدن اسلامی در عصر اطلاعات و ارتباطات سخن می‌گوید. و بدین منظور شایسته و منطقی به نظر می‌رسد که از تحلیل آغاز و به ترکیب انجام بپذیرد. معنای این گزاره این است که ابتدا سازه‌ها و واژگان عنوان یاد شده به طور جداگانه تحلیل تفسیر و معنی بشوند و سپس معنی و نتیجه‌ای که از ترکیب آنها بیرون داده می‌شود باز نموده شود. به همین جهت از کارآمدی آغاز می‌کنیم.

کارآمدی

کارآمدی فرایندی است که جلوه خارجی همارگی‌پاگیری و استواری چیزی (تمدن دین حکومت اخلاق نظام اقتصادی نهضت فرهنگی...) را در دراز مدت پایندان می‌کند. با توجه به معنای یاد شده کارآمدی هویت دگرگون‌پذیر و پیامد اثبات‌گرانه دارد. □ □ □
هویت دگرگون‌پذیر کارآمدی خواهان و همراه مفاهیم و فرایندهای زیر است: □

۱- **تدریجی بودن:** یعنی کارآمدی ساختارها هنجارها ارزشها دیدگاه‌ها نظامها... در روند تدریجی و زمان‌مند به حقیقت می‌پیوندند. از این روی کارآمدی هیچ نظام و سیستمی را به طور آنی نمی‌توان تجربه کرد. چنین ویژگی می‌طلبد تا بازدارنده‌ها زمینه‌ها و شرایط بیرونی را در کارآمد شدن در نظر گرفت و بر این باور بود که کارآمدی در محیط پُر از بازدارنده معنی می‌دهد. □ □ □

۲- **سازواری:** سازواری را دوگونه می‌توان معنی کرد: □

برای کارآمدی هر امری (دین تمدن اقتصاد...) قلمرو روشن نمایان و ویژه لازم است به گونه‌ای که در بیرون از قلمرو یاد شده طرح کارآمدی مقوله بی‌خاصیت بیش نیست. □ □

چنانکه کارآمدی پیوند گسست‌ناپذیر با آشکار و نمایان بودن قلمرو دارد با اصول قواعد و هنجارهای پذیرفته شده و حاکم نیز چنین است. یعنی اصول قاعده‌ها و هنجارهای ویژه‌ای بر کارآمدی هر امری حاکم است تا جایی که حفظ و کاربرد همان قاعده‌ها و هنجارها در بخش و یا مرحله ناسان کارآمدی را به ضد آن دگر می‌سازد در مثل اصل تراکم تمرکز تولید انبوه همسان سازی بیشینه

سازی... در تمدن صنعتی گذشته از آن که مناسب با سطح تکاملی تکنولوژی همان مرحله است جهت رشد و ماندگاری حیات اجتماعی علمی اقتصادی... در تمدن یاد شده نیز لازم و ضروری است. ولیکن کاربرد و ماندگاری هنجارها و اصول یاد شده در مرحله فراصنعتی پیامدهای نگونسازی به دنبال می آورند. یعنی اگر یک نهاد و سازمان تولیدی خدماتی و مدیریتی در تمدن فراصنعتی از اصول (تراکم انبوه گرایی همسان سازی ۰۰۰) چیره تمدن صنعتی در حوزه های اقتصادی آموزشی و سامان دهی استفاده کند ناگزیر کارآمدی نهادهای یاد شده در عرصه های یاد شده سیر نزولی پیدا می کند. به این ترتیب حفظ اصل سازواری در دو معنای یاد شده بقای کارآمدی را پایندان می کند □ □

۳- جایگزینی سازه ها: برنامه ریزی و ساختار را می توان از مهم ترین سازه های کارآمدی دانست. و چیزی که جایگزینی می فهماند این است که آن دو (برنامه ریزی و ساختار) دگرگون شونده و تکامل پذیرند از این روی یک برنامه با ساختار تکامل ناپذیر در درازمدت فرایند کارآمدی را نمی تواند حفظ کند. و برای این مهم تجدیدنظر در ساختارها و برنامه ها لازم و منطقی می نماید □ □
پیامد اثبات گرانه کارآمدی: کارآمدی امری آونگان نیست بلکه همواره چیزی به آن پیوسته است. مانند کارآمدی تمدن اسلامی کارآمدی تمدن غربی کارآمدی دموکراسی و مردم سالاری... و به طور دقیق همین پیوست سبب می شود تا کارآمدی روی به سوی ثابت کردن آن داشته باشد. البته آنچه کارآمدی در پی ثابت کردن آن است شامل دسته گسترده ای از امور است که می توان آنها را در دو محور کلی بیان کرد: □

اول. حقانیت: این عنصر در قرآن کریم به زیباترین زبان بیان شده است. آن جا که حضرت ابراهیم خلیل همه بتها جز بزرگ ترین آنها را می شکند و تبر را در گردن آن می آویزد. مشرکین پس از بازگشت و رویارویی با این رخداد سخت آشفته و در ضمن شگفت زده می شوند. سراغ ابراهیم خلیل را می گیرند و در هنگام برخورد بی درنگ می پرسند: □

(قالوا ءأنت فعلت هذا بالهتتا یا ابراهیم). ۱ □

ابراهیم پیامبر در پاسخ می فرماید :

(قال فعله کبیرهم هذا فسئلوهم ان کانوا ینطقون). ۲ □

در این گفتمان حق بودن دین توحیدی که ابراهیم خلیل رسالت آن را به دوش دارد با زبان و منطق کارآمدی ثابت می شود. چون حضرت با نفی سخن گفتن بت و ناتوانی آن از دفاع از خویشتن در اساسی ترین قلمرو آموزه کیش بت پرستی حق بودن آن را در هم می شکند و این پیام و معیار را زنده می کند که تنها دین و روشی که بر بنیاد استدلال و منطق و توانشهای عملی استوار است کارآمد است □ □

دوم. عقلانیت: کارآمدی گذشته از این که از عقلانیت سرچشمه می گیرد □

اثبات گر آن نیز هست. یعنی فرایند کارآمدی همان گونه که برآیند تکاپوی عقلی بشر است هر امر کارآمدی نیز عقل پسند است و تفسیر عقلانی می پذیرد □ □

تمدن □

درباره معنی و مقصد (تمدن) سخن بسیار گفته شده است. هر چند به زیادی سخن در مورد (فرهنگ) نمی رسد. جمعی چون اندیشه ورن آلمانی سده نوزدهم فرهنگ و تمدن را دو مقوله به طور کامل جدای از هم می دانند و بر این باورند که تمدن بیان کننده داده های مادی تلاشهای بشری است. برخلاف فرهنگ که نماد دستاوردهای معنوی و فکری اوست □□

جمعی دیگر چون هانتنگتون بر این باورند که تمدن و فرهنگ یکی است :

(فرهنگ و تمدن] شیوه کلی زندگی گروهی از مردم اشاره دارند و تمدن همان فرهنگ است در ابعادی بزرگ تر.) □۳

شماره دیگر تمدن را نتیجه فرایند تکاپوهای فرهنگی می دانند و می گویند :

(تمدن نتیجه فرایند اصیل و ویژه ای از خلاقیت فرهنگی است که محصول کار گروه خاصی از مردم باشد.) □۴

و یا :

(سرنوشت اجتناب ناپذیر فرهنگ است.) □۵

شماره دیگر از جمله علامه محمد تقی جعفری تمدن را ریشه ای و بنیادی و بیان کننده کوشش عوامل اصیل حیات فردی و اجتماعی می داند □□

(تمدن عبارت است از تشکل هماهنگ انسان ها در حیات معقول با روابط عادلانه و اشتراک همه افراد و گروه های جامعه در پیشبرد اهداف مادی و معنوی انسانها در همه ابعاد مثبت.) □۶

به هر ترتیب آنچه مسلم است حضور عنصر فرهنگ در تمامی تعریفها و معنیهای ارائه شده از تمدن است. به دیگر سخن نمی توان از تمدن سخن گفت بدون آن که از فرهنگ یادی کرد. بویژه اگر فرهنگ را مجموعه ای از تلاشهای بالابرنده بشری بدانیم. در این صورت جداسازی میان تمدن و فرهنگ سخت دشوار می نماید؛ اما نه از آن جهت که فرهنگ زاینده و یا شناساننده تمدن بوده باشد؛ بلکه به خاطر یکسانی سازه های ساختاری تمدن و فرهنگ مانند: علم فن آوری اندیشه باورها ارزشها دین سنتها آداب و... و در مجموع کلیت منظم از مادیت و معنویت [معنویت به معنای فراگیر] □□

تمدن اسلامی □

پس از شناخت اجمالی که از تمدن به دست آوردیم تمدن اسلامی را این گونه می توان معنی کرد: تمدن اسلامی بیان گر روشن گر یاری گر و بنیان گذار روش زیست و شیوه زندگی در درون یک سیستم باز با نظامی دانش گرا برای تولید انسانیت است □□
ادیان توحیدی بویژه دین مقدس اسلام زاینده پدیدآورنده و بنیان گذار سیستم باز برای زندگی بوده اند که در هیچ مکتب فلسفی و علمی چنین ویژگی دیده نمی شود. سازه های این سیستم حیاتی عبارتند از: خدا " انسان " دنیا " آخرت □ خدامحوری و آخرت نگری و پیوند انسان به خدا و دنیا به آخرت از ویژگیهای تمدن اسلامی است؛ و به همین جهت قید بنیان گذار را در تعریف و معنای تمدن اسلامی وارد کردیم. تمدن غربی تنها متوجه به دو سازه وسطی این سیستم؛ یعنی (انسان) و (دنیا) بوده و آن را با نظامی ویژه برای تولید ثروت و دارایی همراه می کند. همان گونه که تافلر به این نکته انگشت می گذارد :

□ تمدن... به شیوه ای از زندگی اشاره دارد که با نظامی ویژه برای تولید ثروت همراه است - کشاورزی صنعتی و اکنون دانش پایه یا

اطلاعاتی.) □۷

در برابر قید اخیر در تمدن اسلامی به نظامی دانش گرا و مولد انسانیت جایگزین شده است. و به طور دقیق همین سه قید جداسدگی و فرق این دو تمدن بزرگ را می نمایاند □□

این که در معنای تمدن اسلامی قیدهایی: روشن گر و تأیید کننده و یاری گر آورده شد بیان این واقعیت است که تمامی دستاوردها و داده های سره و ناب بشری در حوزه های حقوقی مدیریت صنعت تکنولوژی علم خدمات بهداشت سیاست اقتصاد... که در خدمت بشر و در جهت رشد و تکامل جامعه بشری باشند مورد پذیرش اسلام بوده و در چارچوب تمدن اسلامی جذب می شوند و معنی می دهند چون در غیر این صورت بدنه میان تمدن اسلامی (انسان و دنیا) حذف خواهد شد که پیامد ناگزیر آن نابودی تمام سیستم یاد شده است □□

برداشت و فهم یاد شده از تمدن اسلامی از ترکیب چند آیه کریمه ذیل به خوبی نتیجه گیری می شود: □

□□۱ (ن والقلم وما یسطرون.) القلم ۱ □□

به دوات و قلم و آنچه می نویسد سوگند □□

□□۲ (اقرأ وربك الاكرم الذي علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم.) علق ۲ - ۵ □

بخوان خداوند نیکوکار خود را. آن خدایی که به خامه درآموخت آدمی را آنچه نمی دانست □□

□□۳ (وابتغ فيما آتاك الله الدار الآخرة ولا تنس نصيبك من الدنيا وأحسن كما أحسن الله اليك ولا تبغ الفساد في الارض ان الله لايحب المفسدين.) القصص ۷۷ □□

از آنچه خدا به تو داده سرای آن جهان را بخواه و بجوی و بهره زندگانی خود را در این جهان هم مگذار و فراموش مکن و با مردم نیکویی کن هم چنان که خداوند با تو نیکویی کرده و در زمین تباه کاری مجوی که خداوند تباه کاران را دوست ندارد □□. در آیات مبارکه یاد شده خدا باوری انسان محوری دانش گرایی دنیاگزینی آخرت جویی و پیوند آنها به یکدیگر که از ستونهای اصلی تمدن اسلامی هستند به روشنی آمده است □□

آیا گزاره کارآمدی تمدن [تمدن اسلامی] گزاره معنی دار و بخردانه ای است؟ □

منطقی ترین روش پاسخ به پرسش یاد شده بازنمایی پاره ای از ویژگیهای (تمدن) است :

ویژگیهای تمدنها □

هر تمدن اصیل خواه دینی و خواه غیر دینی دارای ویژگیهایی است :

تکامل پذیر: در تاریخ حیات بشری هیچ تمدنی را نمی توان نشان داد که در آغاز تولدش کامل بوده باشد. فرایند تکمیل در مسیر ادامه حیات و پس از دادوستد با تمدنهای دیگر تلاش بی وقفه هنری فنی علمی اخلاقی معیشتی حکومتی و... انسانها آغاز می گردد و تا بقای انسان این فرایند ادامه دارد. از این روی هیچ تمدنی (بویژه در عرصه دنیا و انسان) نمی تواند ادعا بکند که سیکل تکاملی اش به پایان رسیده و به تمامی پایه های آن رسیده است □□

توسعه و تضییق پذیر: تمدنها به جهت جذابیتها و کارکردهای فراگیر و بشری سازه های آن در عرصه اقتصاد جامعه خدمات... مثل علم فن آوری دین... از زادگاه خویش به فراسوی آن دو گسترش می یابند و انسانهایی که از نظر زبان نژاد □ رنگ طبقات

اجتماعی وضعیت اقتصادی اندیشه و فکر گوناگون هستند پوشش می دهد. چون تمدن اسلامی که به فراسوی شبه جزیره عربستان (حجاز) تا اروپا آمریکا آسیا... بالهای خویش را باز و پهن کرده است و با تمدن غربی که در جغرافیای طبیعی و زیستی مختلف نفوذ و حضور دارد. □ و ممکن است تمدنی به جهت نبود ویژگیهای یاد شده در عناصر و سازه های آن تنها در زادگاه خود باقی بماند و پس از اندی قلمروش محدودتر نیز بشود □ □ افزایش و کاهش پذیری: هر تمدنی در مسیر تکامل برخورد و دادوستدش با فرهنگها و تمدنهای دیگر از حیث ساختار درونی فربه تر افزون تر و یا لاغرتر و کم تر می گردند. در مثل جذب و پذیرش تکنولوژیهای نوین در تمدن اسلامی و یا پذیرش آخرت گرایی و معنویت پذیری از جانب تمدن غربی هر کدام را فربه تر از گذشته می نمایاند □ فناپذیری: تمدنهای خاص در اثر پدیده های جغرافیایی معرفتی هنری اقتصادی اعتقادی... پس از مدتی نابود می شوند. چنانکه امروز از ۲۱ یا بیش تر تمدن شناخته شده ۸ یا ۷ تمدن بزرگ باقی هستند □ □

پایان ناپذیری: منظور از پایان ناپذیری فناپذیری نیست. چون گفته شد هر تمدنی ممکن است روزی نابود بشود؛ بلکه مراد این است که تمدن به مانند روش زیست تا زمانی که حیات بشری در گیتی دوران و سیلان داشته باشد پایدار خواهد ماند گرچه اشکال متنوعی از آن تجربه خواهد شد □ تمامی ویژگیهای تمدن حالت تدریجی دارند. یعنی پیدایش فرسایش افزایش و... زینه زینه و پله پله انجام می گیرد. به این ترتیب تمدن هویت دینامیک دارد □ □

با توجه به وصفها و ویژگیهای یاد شده برای تمدن گزاره (کارآمدی تمدن) نه تنها معنی دار بلکه فهم آن ویژگیها در کنار مقوله کارآمدی ممکن می گردد. و کارآمدی از مهم ترین انگیزه ها و عنصرهای به حقیقت پیوستن ویژگیهای یاد شده است □ □

ویژگیهای عنصر اطلاعات و ارتباطات (جوامع انفورماتیک) □

عصر ارتباطات و اطلاعات گرچه تولد یافته و مراحلی از زندگی خویش را نیز سپری کرده و با گذشت هر روز چیرگی اش بیش از پیش گسترش یافته؛ اما هنوز تمامی هویت پیامدها و لازمه های آن به حقیقت نپیوسته و در گذر ایام بخشهای ناپیدای آن هویدا و چهره ناقص آن کامل و کارکردهای نوین و ویژه اش نمایان خواهد شد. به همین جهت داورى جامع و فراگیر درباره ویژگیهای این عصر نمی توان داشت؛ لیکن می توان ویژگیهایی که تا اکنون در این عصر تولد یافته اند بیان کرد بدین شرح :

اول. پویایی شکوفایی و چیرگی عقلانیت بشری بویژه علم و تکنولوژی علم محور □ □

دوم. گوناگونی و بسیاری فکری و روشی؛ یعنی در این عصر نه تنها روشها و اندیشه های گوناگون و ناسان تولید شده بلکه فراتر از آن در سامان دهی حیات بشری در عرصه های گوناگون زیستی به کار گرفته می شوند و هیچ اندیشه و روشی فراتر از نقد و بازبینی دوباره قرار نگرفته بلکه همیشه و همه گاه پالایش می شوند و در فرجام تکامل می یابند. پی آمد ناگزیر و منطقی چگونگی یاد شده تولد تعهد به خرد جمعی و نفی دیکتاتوری و توتالیتریزم فکری و روشی است □ □

سوم. لازمه تولد و اعتماد و احترام به خرد جمعی توسعه مشارکت نظارت دخالت و هموردی مردم در تمامی کارهای حیاتی اعم از سیاسی اقتصادی علمی تکنیکی اخلاقی فرهنگی دینی... است. از این روی رقابت نظارت مشارکت دخالت... از حقوق اساسی و حیاتی انسان در این عصر شناخته شده است □ □

چهارم. دانش و اطلاعات سرچشمه قدرت و اقتدار سیاسی اقتصادی فرهنگی اجتماعی... می گردد و به مانند معیار و ملاک جامعه پذیری عمل می کند. به همین جهت در عرصه سیاست دانشمندان اندیشوران تکنسینها... قدرت سیاسی را به دست خواهند گرفت. و در میدان اقتصادی مدیران بیش تر از سرمایه داران درآمد کسب می کنند. و در میدان همآوردی و تلاش برای پیشی جُستن پیروزی از آن کسی است که دانش فراوان و اطلاعات گسترده و طبقه بندی شده در اختیار دارد. کار و تولید بیش از آن که به قدرت عضلانی و نیروی فیزیکی وابسته باشد به قدرت فکری و نیروی دانش متکی می شود□□

پنجم. چند شخصیتی و گسترش کوششها و تلاشهای خدماتی و مدیریتی از ویژگیهای دیگر این عصر به شمار می آیند□□

ششم. شتاب در دادوستد رد و بدل و پیوند و افزایش رویکرد به ارزشهای فرامادی مانند محیط زیست رفاه عمومی و :

موردهای یاد شده محورهای کلی و در ضمن اساسی ویژگیهای عصر اطلاعات و ارتباطات را تشکیل می دهند□
بیان دگرگونیهای جزئی و مصداقی و نیز شرح فرایند و سازوکار ویژگیهای یاد شده در حوزه های سیاسی اقتصادی آموزشی پژوهشی خدمات بهداشت فرهنگ دین علم ادبیات هنر... بیرون از هدف این نوشتار است□□

سازوکار کارآمدی تمدن اسلامی در عصر اطلاعات□

عصر اطلاعات و ارتباطات فرآمده تمدن غربی بوده و نسبت به تمدن اسلامی پدیده بیرونی شمرده می شود هر چند عناصر بنیادین آن در تمدن اسلامی ریشه دارند و یا یافت می شوند و به همین جهت تمدن اسلامی می تواند با آنها سازگاری بیابد□□
از جانبی دیگر این عصر به جهت ویژگیها کارکرد و حقوق جدیدی که برای انسان پدید آورده است مانند حق برقراری پیوند با دیگران حق تولید و پخش پیام حق دستیابی به منابع اطلاعاتی و... از نیازهای اساسی حیات انسانی به شمار می آید و نمی توان آن را از گردونه حیات بشری حذف کرد. و سرّ نفوذ تند و سریع آن نیز در همین نکته نهفته است. البته این به معنای بی کم و کاست بودن این عصر و نیز ایده آل ترین مرحله زندگی بشر نیست□□

با توجه به دو مسأله بالا این عصر چون موج وارد تمدن اسلامی شده و خواهد شد و یا تمدن اسلامی ناگزیر از رفتن به سوی آن است. به طور طبیعی جایگاه این عصر دو جزء اساسی سیستم تمدنی اسلام یعنی انسان و دنیاست که با دو جزء محوری دیگر این سیستم؛ یعنی خداپاوری و آخرت پذیری پیوند حاصل کرده و به این ترتیب از رشد ناهماهنگ این عصر و نیز از پیامدهای نادرست آن مانند معنویت ستیزی سرخوردگی و... جلوگیری به عمل می آید. و از این راه تمدن اسلامی بار دیگر برای بشریت خدمت بزرگی را ارائه خواهد کرد. به طور طبیعی این خدمت مرهون کارآمدی تمدن اسلامی در چنین عصری است که از این پس به روشن گری عناصر و سازوکار آن می پردازیم :

کارآمدی هر امری به سه پایه عنصر یا فرایند استوار است که به طور طبیعی تمدن اسلامی آن سه را جهت کارآمدی می باید در خود فراهم آورد:

اول. تعیین هدفها: این هدفها دسته گسترده ای را در بر می گیرند؛ ولی در مجموع در سه مرحله یا هدف می توان آنها را بیان کرد و

پی گرفت :

هدفهای نهایی □□

هدفهای میانی □□

هدفهای اولی یا کوتاه مدت □□

در تمدن اسلامی این سه هدف نیز وجود دارد :

هدف نهایی تمدن اسلامی استوارسازی پایه های جامعه انسانی خدامحور است □□

هدف میانی تمدن اسلامی برآوردن حقوق انسانی و حقوق الهی در سایه یک نظام حقوقی □□

هدف اولی تمدن اسلامی استقرار و گسترش عدالت اجتماعی است □□

دو هدف اخیر گذشته از آن که هویت هدفی دارند در مراحل به مانند روش رسیدن به هدف نهایی نیز کاربرد دارند □□

دوم. آمادگی هماهنگ شدن با هر محیط و شرایط: این عنصر و عامل دربرگیرنده دو فرایند است :

فرایند نفوذ و تأثیر‘

فرایند پذیرش و جذب □□

فرایند نفوذ و تأثیر بدین معناست که تمدن اسلامی می باید پیام خود را به گونه ای عرضه بدارد که در دنیای معاصر و عصر اطلاعات

نفوذ کرده و مورد پذیرش قرار بگیرد. این امر بستگی به روش عرضه و استواری دورنمایه پیام دارد. و در صورت همراه نبودن این دو

این فرایند نازا می ماند □□

فرایند پذیرش و جذب به این صورت است که تمدن اسلامی می باید واقعیتهای کاربردی منطقی و حیاتی یک جامعه (جامعه

انفورماتیک) را بپذیرد و در چارچوب ساختار خویش آن را درونی نموده و با آن ادامه حیات بدهد □□

آمادگی و توان همسان و هماهنگ نشدن با دو فرایند یاد شده از ویژگیهای مهم عصر اطلاعات - ارتباطات به شمار می آیند. و آن دو

فرایند در این عصر رشد چشمگیری داشته اند و از دلایلهای مهم فراگیری تمدن غربی و این که آگاهی مردم مشرق زمین از شخصیتها

آموزه ها ارزشها دستاوردهای مغرب زمین بیش تر از آگاهی آنان از میراث فرهنگی خودشان است. تواناسازی و گستردن دو فرایند به

وسیله تکنولوژی اطلاعات - ارتباطات و نیز بیوتکنولوژی تکنولوژی هسته ای... است □□

هر چند شرایط عینی و فنی کنونی جامعه های اسلامی به گونه ای است که این عنصر با دو فرایندش بالندگی درخور توجه ندارند؛

لیکن از نظر مبنایی ریشه عمیق در تمدن اسلامی دارند. و نیز تجربه تاریخی اسلام تا قرون ۵ و ۶ مؤید این ژرفاست □

□□۱ (فبما رحمة من الله لنت لهم ولو كنت فظاً غليظ القلب لانفضوا من حولك فاعف عنهم واستغفر لهم وشاورهم في الامر). آل

عمران □□۱۵۹

پس به سبب رحمت و بخشایش از سوی خداوند چنان نرم خوبی با آنها داشتی که اگر درشت خو و ستیز دل بودی از گرد تو پراکنده

می شدند. پس آنان را ببخش و از ایشان فراگذار و به ایشان آرمزش خواه و در کاری که پیش آید با آنان مشورت کن □□

□□۲ (كما أرسلنا فيكم رسولا منكم يتلوا عليكم آيتنا ويزكيكم ويعلمكم الكتاب والحكمة وعلّمكم ما لم تكونوا تعلمون). بقره ۱۵۱ □□

هم چنان که فرستادیم در میان شما رسولی از نژاد شما و از شما که می خواند بر شما آیات و سخنان ما را و شما را رهبری و پاک می

کند و کتاب و حکمت به شما می آموزد و چیزهایی که هرگز ندانسته اید به شما می آموزد □□

□□۳ (وما انت علیهم بجبار فذکر بالقرآن من یخافُ و عید). ق ۴۵ □□

ما داناتریم به آنچه آنان می گویند. و تو ای محمد! برایشان نه پادشاهی نه کامران پس پند ده به قرآن کسانی را که از وعده های

بیمناک من می ترسند □□

از آیات مبارکه بالا نکته های زیر نتیجه گیری می شود :

الف. پیام رسان (فرد گروه جامعه) شایستگیهای اخلاقی رفتاری معرفتی ... باید داشته باشد □□

ب. عرضه پیام در یک سیستم باز و آزاد انجام پذیرد و از الگوهای به طور کامل دارای وجود خارجی و کاربردی استفاده شود □□

ج. پیام گذشته از آن که از حیث درونمایه گوناگون باید باشد در بردارنده گزاره ها و جُستارهای جدید و راهگشا نیز باشد □□

د. پیام می بایست مورد نقد قرار گیرد و در عرضه پیام نباید از هیچ اهرم فشار و □□ زور استفاده بشود بلکه افزایش سطح معرفتی به

مانند دار بست قبول آگاهانه و آزادانه به جد مورد توجه قرار بگیرد □□

□□۱ (وما یستوی الاعمی والبصیر و لا الظلمت ولا النور ولا الظلّ ولا الحرور و ما یستوی الاحیاء و لا الاموات انّ الله یسمع من یشاء.)

فاطر ۱۹/۲۲ □□

نابینا و بینا (نادان و دانا) یکسان نیستند. نه تاریکیها با روشنی (کافر و مؤمن) هم سان باشند و نه سایه خنک با گرمای سوزان (بهشت

و دوزخ) یکی باشند. و مساوی نیستند زندگان و نه مردگان. البته خداست که می شنوید هر که را بخواهد □□

□□۲ (الا تزر وازرةٌ وزر اخرى وان لیس للانسان الا ما سعی وانّ سعیه سوف یرى.) النجم ۳۸ - ۴۰ □□

هیچ کس بار کسی دیگر را نکشد. این که پاداش انسان نیست مگر آنچه خود کرده است. این که کوشش او به او نموده خواهد

شد □□

از این آیات شریفه جُستارهای زیر به دست می آیند :

الف. اسباب ابزار و علت‌هایی که پیشرفت توسعه و تکامل حیات انسانی وابسته به آنهاست می باید تولید و پرورش داده شوند. در این جا

و در چنین واقعیت‌هایی فرقی میان این که آنها در چه جامعه ای (دینی - غیر دینی) و به وسیله چه کسانی (مسلمان - کافر) فراهم می

آیند وجود ندارد؛ بلکه به عنوان واقعیت‌های حیاتی آنها را می باید پذیرفت و در پرورش و پاسداری از آن کوشید □□

ب. پایه های بنیادین حیات انسانی تلاش (فکری - فیزیکی) اوست؛ از این روی می باید بستر حقوقی امنیتی و فنی این تلاش مهیا

گردد و فرآورده های آن قدر گذارده شود و بهره بهینه از آن برده شود □□

با توجه به این دو دسته از آیات کریمه به روشنی نتیجه می توان گرفت که تمدن اسلامی به همخوانی برابرسازی و هماهنگ سازی

خود با هر محیط و شرایط به مانند روشی برای کارآمدیش توجه ویژه دارد □□

اینک به پاره ای از آنچه بوده و هست و رویدادهای منطقی و کاربردی و در ضمن حیاتی که در عصر اطلاعات و ارتباطات با آنها روبه

روبین اشاره می کنیم و جایگاه آنها را در تمدن اسلامی می نمایانیم :

الف. به صحنه آمدن عقلانیت بشری که به گونه بسیار شفاف و انباشته در علم و تکنولوژی نوین جلوه و نمود دارد تا جایی که این دو کارآمدترین بخش در عصر اطلاعات و ارتباطات هستند. و از آن جهت که علم و تکنولوژی کم و بیش تمامی پهنه زندگی را پوشش می دهند و اثر شگرف بر کارها و زوایای گوناگون حیات انسان گذارده و کارکردهای اجتماعی خدماتی و ساختاری بس بزرگ را به ارمغان آورده که پاره ای از آنها قلمرو کاربرد دین را در میدانهای مدیریتی اجتماعی اقتصادی فنی... به ظاهر محدود نمایانده است □□

و از سوی دیگر ورود و بایستگی حضور علم نوین و تکنولوژی علم محور (تکنولوژی اطلاعاتی تکنولوژی زیستی با بیوتکنولوژی تکنولوژی فضایی و هسته ای ۰۰۰) برای پویایی و کارآمدی تمدن اسلامی گریزناپذیر و حیاتی است. از این روی احترام و اعتماد به عقلانیت بشری شناخت و بازشناسی قلمرو کارکرد اسلام و همین طور علم و تکنولوژی راز کارآمدی تمدن اسلامی در عصر ارتباطات - اطلاعات است □□

تمدن اسلامی گنجایش گسترده و آمادگی هماهنگ شدن با هر محیط و شرایط را برای باروری و بالندگی عقلانیت بشری دارد. برای این مهم و مدعی دو دلیل می توان اقامه کرد :

اول: تجربه موفق تاریخی تمدن اسلامی در پرورش و اعتماد به عقلانیت بشری □□

بر همگان روشن است که تمدن اسلامی تا قرن پنجم و حتی ششم میلادی طلیعه دار و چشمه جوشان عقلانیت انسانی بوده است. و نوآوری که در قلمرو عقلانیت بشری در تمدن اسلامی صورت گرفته بود آن را به تمدن پویا مولد و اصیل دگر کرد که پیامد قهری آن توسعه عقلانیت بشری بود. از باب مثال □:

(تفاوت میان جبر هندی با جبر اسلامی در روش حل معادلات درجه دوم و تفسیر و تعبیر علامت مضاعف آشکار می شود. حل این مسأله در نزد هندیان تحلیلی است و در نزد مسلمانان هندسی. از طرف دیگر باید توجه داشت که این حل هندسی بسیار زیبا و عرضه کردن آن یکی از افتخارات دانشمندان مسلمان است.) □۸

بیا باید از جراح مخترع مسلمان اندلسی به نام ابوالقاسم متولد ۱۰۱۳م. یاد کرد که درباره اش گفته اند □:

(او به محصلینی که جراحی می آموختند سه نوع دوختن: (اومشلونگن نات) (کورشنرنا) و (اخترنات) را برای دوختن شکم یاد می داد. او نوع دیگری هم که دو سوزن را به یک نخ می کنند و همچنین دوختن با نخ که از روده گربه می سازند برای دوختن محل جراحی را یاد می داد. او اولین کسی است که برای دوختن محل جراحی و به طور کلی جراحی آن بخش از بدن که زیرناف قرار دارد توصیه می کند که لگن خاصره و پاها را قدری بالاتر از سطح سینه قرار دهند. این نوع قرار دادن در بین جراحان اروپا به نام شخص (ترندلن بورگ) معروفیت دارد. چیزی که مغرب زمین بدون واسطه از کاشف اسلامیش آموخته... و سرانجام در اوایل قرن بیستم نامی هم به آن داده است. نام جراح بزرگوار آلمانی فریدریش ترندلن بورگ (۱۹۲۴ - ۱۸۴۴) ولی کسی به آن دانشمند اسلامی که استحقاق این نام را داشت نیندیشید!) □۹

آنچه در این نوشتار پیداست و دنبال می گردد تکیه برگزیده نیست؛ بلکه روشن گری چگونگی و کارکرد تمدن اسلامی در عصر کنونی و آینده است. ذکر تجربه تاریخی به عنوان یک دلیل نه بیان افتخارهای گذشته بلکه وقوع و تکرارپذیری تجربه یاد شده در عصر نوین است. بویژه این که عقلانیت بشری بیش تر در قالب علم و تکنولوژی در حال و آینده نقش اساسی در هر تمدنی خواهد داشت □□

دوم. منطق متن و بنیاد تمدن اسلامی (قرآن، رفتار پیشوایان دین).

منظور در دلیل دوم این است که عقلانیت بشری با ویژگی‌هایی که در عصر ارتباطات و اطلاعات یابیده چه جایگاه در زبان دین پیدا می‌کند □□

سازواری تمدن اسلامی با عقلانیت بشری به چند صورت زیر بیان پذیراست □:

۱□□ مبدأ و پشتوانه حرکت در تمدن اسلامی دانش و آگاه شدن است. چنانکه همه می‌دانیم این تمدن از (اقرأ) و (عَلِّم) یعنی از (آگاهی و خواندن) (شناخت و معرفت) شروع می‌شود □:

□ اقرأ باسم ربك الذي خلق... اقرأ وربك الاكرم الذي علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم. ۱۰□

و روشی که برای تولد به حقیقت پیوستن و پایداری این تمدن گزینش و استفاده می‌گردد به طور کامل با عقلانیت سازگار است. چون که ابتداء از اصول که بنیاد جهان بینی و انسان شناسی اسلامی را می‌سازند آغاز می‌کند و کم‌کم و با توجه به گنجاییها و گسترش زاویه‌ها و جایگاه‌های معرفتی ارزشی اخلاقی غریزی رفتاری... فرد و جامعه انسانی پیامش را ابلاغ می‌کند □:

(وقرأنا فرقناه لتقرأه على الناس على مكث و نزلناه تنزیلاً) ۱۱□

و قرآن را پراکنده [آیه آیه سوره سوره] آوردیم تا بر مردمان با درنگ بخوانی و آن را فرو فرستادیم فرستادنی [به سزا] □□ و مسائل اجتماعی حقوقی حکومتی... را یکی پس از دیگری روشن می‌کند و شرح می‌دهد و تمام بدنه این روش را بر خورد منطقی آرام و آزادانه می‌سازند و از زور و اجبار کار گرفته نشده است □□

(فلذلك فادع واستقم كما امرت... و امرت لاعدل بینکم الله ربنا وربکم لنا اعمالنا و لکم اعمالکم لاجلہ بیننا و بینکم الله یجمع بیننا □□ والیه المصیر) ۱۲□

پس به آن دین و آن شریعت مردم را بخوان و بر آنچه فرمان یافتی پایداری کن... و [بگو] مأمورم که میان شما به داد داوری کنم. خدای یگانه پروردگار ما و شماس. دین و کردار ما را و دین و کردار شما شماراست. میان ما و شما گفت و گویی نیست. خداوند فردا همه ما را با هم بیمارزد و بازگشت همه به سوی اوست □□ و نیز می‌فرماید:

(لا اکراه فی الدین قد تبیین الرشد من الغی) ۱۳□

در تمدن اسلامی که برآمده از قرآن است هیچ گاه زور و قدرت برای وارد ساختن دیگران در درون این حوزه تمدنی به کار نیفتاده است □□

علامه طباطبایی نیز این نکته را بیان کرده است:

(اسلام صرفاً در مقابل معاندین و دشمنان اسلحه را به کار می‌برده آن هم برای این که شر آنها را دفع کند نه برای این که آنان را داخل در حوزه اسلامی بنماید و خدا می‌فرماید: (وقاتلوهم حتی لاتکون فتنه) ۱۴□

از سوی دیگر پیام این تمدن از آن (انسانیت) است نه قومیت زبان نژاد اشرافی گری و... از این روی می‌فرماید □:

(ما ارسلناک الا رحمة للعالمین) ۱۵□

(قل یا اهل کتاب تعالوا الی کلمة سواء بیننا و بینکم ان لانهب الا الله ولا نشرک به شیئاً ولا یتخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله) ۱۶

عصر اطلاعات - ارتباطات برآمده و تکیه زده بر دانش و آگاهی است؛ روشی که در این عصر خوشایند کارا و موافق هویت واقعی و کارکردی آن و به دور از زور و همسو و همگام با منطق و آزادی است. هر چند انکار نمی توان کرد پاره ای از جامعه ها که زایش چنین عصری در آن جا بوده برخلاف هویت واقعی این عصر از روش زور^{۱۷} اجبار و دیکتاتوری استفاده می کنند؛ در مثل در فرانسه مانع فراگیری دانش از سوی دانش آموزان با حجاب اسلامی می شود. آمریکا از رفتار ضدانسانی اسرائیل با مسلمانان آشکارا حمایت می کند و^{۱۸}:

پیام و ارزشهایی که در این عصر کاربرد دارد و می باید تولید بشوند ویژه انسانیت خواهد بود در غیر آن این عصر عمری نخواهد داشت^{۱۹}

بنابراین تمدن اسلامی از حیث مبنا روش و محتوای پیام از پویاترین و کارآمدترین تمدن در عصر اطلاعات - ارتباطات است به شرط آن که همان مبانی روش و پیام همان گونه در قرآن آمده و در رفتار پیامبر اسلام تجلی و عینیت داشت دوباره به کار افتد^{۲۰}

۲۱ احترام و اعتماد به عقلانیت بشری از دیگر واقعیتهای این عصر است و خوشبختانه در تمدن اسلامی به این دو امر توجه ویژه شده است^{۲۲}

احترام به عقلانیت در تمدن اسلامی سبب شده است که معادله تساوی میان دانش و غیر آن (جهل) فرو ریزد و از کار بیفتد که ناگزیر این به هم خوردگی موقف حقوقی مدیریتی اجتماعی و انسانی هر کدام را متفاوت می نماید. از این روی قرآن ابتدا نفی تساوی می کند^{۲۳}:

(هل یستوی الذین یعلمون والذین لایعلمون.)^{۱۷}

و سپس توزیع مسؤولیت را بر حسب شایستگی و معیار رشد بیان می کند:

(یرفع الله الذین آمنوا منکم والذین اوتوا العلم درجاتٍ والله بما تعملون خبیر.)^{۱۸}

در اسلام شوق انگیزی و برانگیختگی جدی نسبت به تفکر و تعقل شده و حوزه های گوناگون: طبیعت انسان هستی و گیتی تاریخ و رفتار بشری... برای آن معین گردیده است. لازمه این دو مقدمه یا گزاره این است که:

الف - عقلانیت بشری به معنای فراگیر آن در بردارنده عقلانیت علمی تکنیکی فلسفی دینی... می گردد به جریان بیفتد و گونه ای از خرد جمعی پرورش بی آید؛ زیرا گوناگونی حوزه تفکر و خردورزی می طلبد تا سازوکار عقلانیت یکسان نباشد و به هر مسأله و موضوعی و یا به مسأله و جریان واحد از زوایای گوناگون با روش ویژه نگریسته شود^{۲۴}

ب - شوق انگیزی و برانگیختگی برای خردورزی در حوزه های مختلف در صورتی معنی و نتیجه می دهد که به دستاوردهای عقل بشری اعتماد شود که خود مستلزم به کار بستن آنهاست. و در غیر آن این برانگیختگی و پافشاری بیهوده خواهد بود:

(تأمرن الناس بالبرّ و تنسون انفسکم وانتم تتلون الكتاب افلا تعقلون.)^{۱۹}

مردم را به نیکی امر می کنید و خود را فراموش می کنید و در حالی که کتاب مرا می خوانید. آیا پس در نمی یابید^{۲۰}

(وتصرف الريح والسحاب المسخر بين السماء والارض لآيات لقوم یعقلون.)^{۲۰}

و گرداندن بادهای از هر سوی و ابری که میان آسمان و زمین است. اینها همه نشانه های روشن برای گروه خردمندان است^{۲۱}

(افلهم یسیروا فی الارض فتکون لهم قلوب یعقلون بها أو آذان یسمعون بها) (۲۱) □

آیا آنان در زمین سیر و سیاحت نکردند تا دل‌هایی داشته باشند که با آن هوشیاری دریابند یا گوش‌هایی که سخنان درست و راست را بشنوند:

از آیات کریمه و همانند آنها که در قرآن کریم شمار درخور توجه نیز هست گستره و گوناگون عقلانیت به خوبی فهمیده می‌شود □ □

۳. به طور طبیعی هر پدیده‌ای که حالت بت‌شدگی بگیرد دوام و کاربرد اثرگذار نخواهد داشت. چون بت‌شدگی آن را به یک پدیده یا رویداد ایستا و راکد دگر می‌سازد. عقلانیت بشری نیز از این حکم بیرون نیست. و هر زمانی که حالت بت‌مانند و سنگواره‌ای پیدا بکند به ضدتشی دگر شده و مقدمات مرگش فراهم می‌آید □ □

عصر اطلاعات - ارتباطات در اثر اثرگذاری گسترده و همه‌جانبه که تکنولوژی‌های ارتباط جمعی بیوتکنولوژی... بر اندیشه و روش انسانها گذارده است با ایستایی و بت‌شدگی سخت ناسازگار است؛ زیرا این عصر از حیث ساختاری و سازوکاری زاینده و یا نیروبخش خرد جمعی است. و بروز خرد جمعی به معنای آن است که عقلانیت بشری فرایند دینامیک نقدپذیر توزیع پذیر تکامل پذیر و در ضمن محدود است. به طور طبیعی هر تمدنی که به این ویژگی بی توجه باشد در این عصر ره به جایی نخواهد بُرد. راز پویایی و دینامیک بودن در این عصر در عبارت زیر آمده است □ □:

.. □ مثل رادیو تلویزیون و خیلی از رسانه‌های دیگر که سیلابی از اطلاعات را وارد جامعه می‌کند. این اطلاعات در واقع ذهن‌ها را فعال می‌کند مثل انرژی می‌ماند... برخی‌ها هستند مثل هنرمندان طراحان و تمام کسانی که به اصطلاح آفرینندگان جامعه

هستند. اینها از این فعال شدن محیط ایده می‌گیرند و خلق می‌کنند و این خلاقیتها به صورتهای مختلف متبلور می‌شود. (۲۲) □ در اسلام که شالوده تمدن اسلامی را می‌سازد بیش‌تر و بیش‌تر از عصر ارتباطات - اطلاعات با بت‌شدن و سنگ‌وارگی عقلانیت انسانی مخالفت شده است. و با بیان گونه‌های ناسان و از هم جدای آن عقلانیت بشری را فرایندی در حال تکامل نقدپذیر پخش پذیر خطاپذیر و در ضمن حد طلب می‌داند □ □

علی(ع) پایان ناپذیری فرایند تکامل معرفت بشری را در این عبارت به زیبایی بیان کرده است □: (من ادعی من العلم غایته فقد اظهر من جهله نهایتها) (۲۳) □

این کلام گذشته از تکامل پذیری عقلانیت بشری نقدپذیری آن را نیز ثابت می‌کند؛ زیرا اولی بدون گذر از دومی به دست نمی‌آید. و پس از نقد و پیراستن زواید □ است که عقل فربه می‌شود و توسعه و رشد می‌یابد. پراکندن دانایی دانش و اطلاعاتی که حقوقی چون: حق تولید پخش و نشر و دستیابی به آنها را به وجود می‌آورد یکی دیگر از مؤلفه‌های جامعه انفورماتیک است. این مؤلفه را می‌توان از کلام عالی علی(ع) فهمید که می‌فرماید:

(شکر العالم علی علمه ان یبذله لمن یتحققه) (۲۴) □

نکته ظریفی که در این کلام نهفته این است که: دانش به مانند یک حق پخش و استفاده بشود و همگان حق آگاه شدن و آگاه کردن دانشوری و دانش پروری را داشته باشند به همین جهت تلاش و همکاری بین المللی در پدیدآوردن و بنیان گذاردن نظام حقوقی بین المللی که برآورنده عادلانه این حق انسانی باشد لازم و ضروری است □ □

در سخنان امام علی(ع) جستاری دیده می شود که عقلانیت بشری را در بخشهای گسترده آن مانند: عقلانیت تجربی علمی ابزاری فلسفی و دینی روشن می کند و درضمن به شیوه خاصی از عقلانیت تجربی می پردازد: □ (العقل الاصابه بالظن و معرفه مالم یکن بما کان) □۲۵ (عقلانیت تجربی و نتیجه گیری غیر قیاسی) □ □

□ (لیس للعقل ان یكون شاخصاً الا فی ثلاث: مَرَمَةً لمعاشٍ او خطوهً فی معادٍ او لذةً فی غیر محرم) □۲۶

(عقلانیت دینی و عقلانیت علمی)

□ (العقل حفظ التجارب) □۲۷ و □

□ (العقل غریزه تربیها التجارب) □۲۸

به این ترتیب تمدن اسلامی با یکسان و همسان پذیری و زایش مؤلفه های عصر اطلاعات در درونش در عصر اطلاعات - ارتباطات تمدن کارآمد و پویایی خواهد بود □ □

ب. از مؤلفه های دیگر عصر اطلاعات - ارتباطات بسیاری و گوناگونی حق و حقیقت است (نه به معنای نسبی گرایی) این گوناگونی برآیند کارکرد و دادوستد تکنولوژیهای ارتباطی پیشرفته مانند: ماهواره اینترنت کامپیوترهایی که گذشته از وظیفه شمارش گری کارکرد تولیدی و کارپردازانه در عرصه های صنعتی و معرفتی دارند تلویزیونهای الکترونیک و... و از چنین گوناگونی و بسیاری گریزی نیست. چون تکنولوژیهای یاد شده اندیشه ها روشها ارزشها فرهنگهای گوناگون را در درون یک فضا و محیط در کنار هم و روی در روی هم قرار می دهد. به طور طبیعی این روبرویی چالشهای مهارناشدنی را ممکن است به وجود بی آورد و تنها روش پیش گیری از این وضعیت پذیرش گوناگونی و بسیاری حق و حقیقت است آن هم نه به عنوان طرح کوتاه مدت و گذرا بلکه به مانند واقعیت معرفت شناختی و هستی شناختی؛ زیرا این گوناگونی و بسیاری ریشه در دو مبنای یاد شده دارند و از آن جا سرچشمه می گیرند □ □

به طور طبیعی تمدنی در این فضا و محیط می تواند بزید و داده های خود را عرضه بدارد که مؤلفه یاد شده را به طور منطقی در آن محیط بپراکند و پرورش بدهد □ □

در تمدن اسلامی سالیان دراز روشها و اندیشه ها و باورهای گوناگون در یک نظام کنشی زیست کرده اند. و این زیست میسر و ممکن نمی بود و نیست مگر در پرتو مبانی انسان شناختی و جهان شناختی اسلام □ □

در اسلام در کنار و در پرتو حق واحد کامل نهایی از حقایق معرفتی روشی و وجودی سخن به میان آمده است. قرآن می فرماید □:

□ (ذلک بانّ الله هو الحقّ و ان ما یدعون من دونه الباطل وانّ الله هو العلیّ الکبیر) □۲۹

در این شریفه (الله) متعال عالیترین حق و نهایی ترین حقیقت معرفی شده است. و هر حقیقتی عالی تر و کامل تر چه در صورت معبود و چه غیر آن خوانده بشود جزء باطل چیزی نمی تواند بود. معنای این سخن نفی گوناگونی و بسیاری حق در مراحل و حوزه های دیگر نیست؛ زیرا در قرآن کریم امور گوناگون مانند: سخن حق عمل حق روش و راه حق خلقت و عذاب حق قتل حق... ملکیت ریاست قدرت اندیشه و... آمده است □ □

بسیاری و گوناگونی یاد شده دارای دو مبنا است که در قرآن کریم بر آن دو تأکید فراوان رفته است. این دو مبنا عبارتند از □

هستی شناختی (Ontological)

معرفت شناختی (Epistemological)

هستی‌شناسی حق و حقیقت در مکتب قرآن و اسلام ما را به سوی حقایق بسیار و گوناگون راهنمایی می‌کند؛ زیرا در آن جا سخن از حقایق بسیار و گوناگون رفته است مانند

□: (ويعلمون ان الله هو الحق المبين). □۳۰

و بدانند که خداوند به راستی خدای بر حق و پیدا و آشکار است

□ □ (يوم يسمعون الصيحة بالحق ذلك يوم الخروج). □۳۱

روزی که خلق آن صیحه را به حق بشنوند آن روز هنگام خارج شدن از گورهاست □ □

(كيف يهدى الله قوماً كفروا بعد ايمانهم و شهدوا ان الرسول حق). □۳۲

چگونه خداوند قومی را به راه آورد که پس از ایمان کافر شدند و پس از آن که گواهی به حق بودن رسول داده بودند □ □

(ما خلق الله السموات والارض و ما بينهما الا بالحق). □۳۳

خدا آسمانها و زمین و هر چه در بین آنهاست همه را جز به حق نیافریده است □ □

(ان كثيراً من الاحبار و الرهبان لياكلون اموال الناس بالباطل). □۳۴

بسیاری از دانشمندان جهودان و ترسایان مالهای مردم را به ناروایی و نابایستی می‌خورند □ □

(و حبط صنعوا فيها و باطل ما كانوا يعملون). □۳۵

کردار آنان در دنیا تباه می‌گردد و آنچه از کارها که کرده اند باطل و نیست می‌شود □ □

در دو کریمه اخیر شیوه و روش تولید درآمد گسترش معیشت دنیوی را که شماری پیش گرفته بودند باطل می‌داند و به طور طبیعی

روش آبادانی و توسعه حیات دنیوی را که ثبات و پیامدهای منطقی کاربردی و دینی دارد حق می‌داند □ □

برآیند معرفت‌شناسی مورد توجه قرآن نیز گوناگونی و بسیاری حق است. چون در قرآن کریم روشهای گوناگون و اسباب بسیار جهت

شناخت و معرفت آمده است که لازمه آن پذیرش حقایق بسیار و گوناگون است □ □

روش حسی - تجربی که برای کاوش و شناخت استفاده می‌گردد به طور طبیعی حقیقتها و واقعیتها در خور حس و آشکارا ثابت

می‌کند □ □

روش قیاس استنتاجی و استدلال برهانی پدیده‌های عقلی را تبیین و مفروض می‌گیرد. راه شهود و دریافت درونی نیز حقایق از سنخ

خود را ثابت می‌کند □ □

در یک مکتب منطقی به نظر نمی‌آید که از سویی روشهای گوناگون معرفت را به کار بگیرد و کسان را برای فهمیدن و به کار بستن

آنها برانگیزد و از سویی به حقیقتها و واقعیتهای گوناگون و بسیار اعتراف نکند □ □

در قرآن به بهره‌گیری و تولید روشهای گوناگون معرفت و معیشت تأکید فراوان رفته است. به طور طبیعی دستاورد به کار بستن و بهره

برداری از این روشها که همان حقیقتها و واقعیتهای گوناگون در حوزه‌های گوناگون زیستی هستند پذیرفته و خوشایند است □ □

البته این به معنای پذیرش تمام نتیجه‌های به دست آمده نیست هر چند پذیرش واقعیتها و حقیقتهای گوناگون است. در غیر آن می

باید ورود تناقض و پارادوکس را در قرآن پذیرفت و حال آن که دامن قرآن برابر نص روشن قرآن از چنین کژی و تناقض تباینی پاک و

پالوده است □ □

از این روی قرآن در کنار روشهای حسی - تجربی عقلی و شهودی به حقیقتهایی از سنخ هر کدام اعتراف دارد □ □

(ولو نشاء لأرينكم فلعرفتهم بسيمهم و لتعرفتهم في لحن القول والله يعلم اعمالكم) ۳۶ □

اگر می خواستیم سیمای ایشان را به تو می نمایانیم. و هر آینه آنان در آسای سخن شان خواهی شناخت و خداوند کردارهای شما را می داند □ □

در این کریمه از راه پدیده های فیزیکی که در چهره انسانهای منافق پدیدار می شوند و نیز از راه فرایند گفتار به شخصیت آنها معرفت و راه می یابد □ □

(للفقراء الذين احصروا في سبيل الله لا يستطيعون ضرباً في الارض تحسبهم اغنياء من التعفف تعرفهم بسيماهم) ۳۷ □

زکات و صدقه برای نیازمندان است که از جان و مال و فرزندان خود در راه خدا بازداشته و مانده اند و توانایی بازرگانی و روزی جستن از رفتن به مسافرت ندارند و نادانان گمان برند که ایشان بی نیازند از آن که از مردم چیزی نخواهند و عفت آبرو نگاه دارند. اگر در

ایشان نگری به سیما آنان را شناسی □ □

در این کریمه نشان داده شده که چگونه به فقر که یک پدیده فیزیکی است از راه دگرگونی کیفی و کمی فیزیکی که در چهره شخص و حتی جامعه فقیر نمایان است پی برده می شود □ □

(أفلم ينظروا الى السماء فوقهم كيف بنينها وزينها ومالها من فروع) ۳۸ □

آیا به آسمان نمی نگرند بالای سرشان که چگونه ما آن را ساختیم و نگارش دادیم که هیچ عیب و شکافی در آن نیست □ □

نکته هایی که از این کریمه به دست می آیند عبارتند از:

۱ □ □ بایستگی نظر کردن به گیتی و چگونگی آفرینش و کارکرد آن □ □

۲ □ □ نظر کردن تماشای سطحی نیست بلکه بسیاری از روشهای معرفتی (فلسفی هنری علمی تکنیکی و...) را دربر می گیرد. و

این روشها ناگزیر داده هایی را پیرامون گیتی تولید می کنند □ □

۳ □ □ بیش ترین مطلوب در آیه کریمه کشف و معرفت به چگونگی آفرینش و کارکرد سازه های نظام گیتی است. و تنها روشی که از پی این مهم به خوبی بر می آید روش علمی به معنای امروزی آن است. و این روش تا اکنون دستاوردها قانونها دیدگاه ها و در مجموع

حقیقتهای گوناگون و بسیاری را در راستای سازوکار آفرینش و کارکرد ستارگان سیارگان و گیتی ارائه کرده است □ □

(أفلم يسيرا في الارض فتكون لهم قلوب يعقلون بها او آذان يسمعون بها) ۳۹ □

آیا آنان در زمین سیر و سیاحت نکردند تا دلهایی داشته باشند که با آن هوشیاری دریابند و یا گوشهایی که سخنان راست و درست بشنوند □ □

نتیجه هایی که از این آیه می توان گرفت: □

۱ □ □ رفتار مناسبات و نظامهای اقتصادی سیاسی فرهنگی و اجتماعی برآمده از آن مناسبات که در طول حیات اجتماعی بشر به

وجود آمده اند می باید به عنوان منبع □

معرفتی پژوهیده شوند □ □

۲ □ □ دست کم دو روش مهم در این پژوهش لازم است: □

الف - روش عقلی □ □

ب - روش تجربی - حسی □ □

۳ □ □ این دو روش در جریان کاوش به دسته ای از حقیقت‌های گوناگون در حوزه یادشده دست می یابند. و مهم ترین دلیل مطلب کشف و تولید قانونها و قاعده های گونه گون حاکم بر سیر تحولی (تکاملی - تنزلی) حیات و تاریخ جامعه های بشری و نیز فرآورده های فرهنگی و تمدنی آنهاست که نمی توان همه را باطل دانست □ □

از آنچه تا اکنون گفته آمد این نکته روشن شد که جامعه اسلامی جامعه چند صدایی و چند روشی است نه تک صدایی و تک روشی.

این واقعیت در رفتار و گفتار پیشوایان دین تبلور کامل دارد. چنانکه اسوه دانش و ارزش علی(ع) می فرماید: □

(فلا تکلمونی بما تکلم به الجابرة ولا تتحفظوا فیّ بما یتحفظ به عند اهل البادره و لاتخالطونی بالمصانعه). □ ۴۰

به این ترتیب هر قدر جامعه انسانی تکامل بیابد به همان اندازه به سوی جامعه انسانی اسلامی نزدیکی پیدا کرده و کارآمدی تمدن اصیل اسلامی نمایان تر می گردد □ □ ذکر این نکته را لازم می بینم که نه نتیجه و نه مطلوب از بسیاری و گوناگونی حق و حقیقت براساس دو مبنای یاد شده پذیرش نسبی گرای و نسبت مطلق نیست □ □ در این محور سخن ناگفته بسیار است که در مجال دیگری باید بدان پرداخت □ □

سوم: بسیج نیرو: بسیج نیرو به فرایند شناخت پرورش و بهره گیری بهینه از گنجاییها توانمندیها و نیروهای (انسانی و غیر انسانی) گفته می شود. به طور طبیعی به حقیقت پیوستن این امور تابعی است از یک سلسله دگرگونیهای دیگر مانند شرایط اقتصادی علمی روحی... از این روی در جامعه های گوناگون و نیز در مرحله های گوناگون از سیر تکاملی حیات بشری عناصر و سازوکارهای ویژه ای لازم است که توجه به این ویژگی خود از نکته های بس ارزشمند در بسیج نیرو به شمار می آید □ □ در عصر اطلاعات - ارتباطات عنصر سوم از عناصر کلیدی شناخته شده است. و دلیل آن در روباتیزه و اتومانیزه شدن امور پیدایش نوینی از صورت بندیهای اقتصادی اجتماعی فرهنگی مدیریتی... که برآیند دگرگونیهای ساختاری و زیربنای جامعه است که پیامد آن جایگزینی و تولد عناصر عوامل ولایه های اجتماعی است مانند دگرگون شدن جایگاه سیاستمداران سرمایه داران به مدیران تکنسینها و دانشمندان تبدیل دانش (علم اطلاعات فناوری) به ابزار تولید و زیربنای جامعه. بر همین اساس شتاب و اندازه تولید کالاهای فرهنگی اقتصادی سیاسی علمی و فنی بالا گوناگون و افزون پذیر است و روشها دگرگون شونده و تجدیدپذیر و اندیشه ها گوناگون هستند □ □ ناگزیر سامان دهی و بهره گیری بهینه از این همه نیروها و گنجاییهای نوشونده و دگرگون پذیر کاری است دشوار و در ضمن حیاتی و لازم □ □

تمدن اسلامی در چنین عصری در صورتی در مقام اجرا و سامان دهی کارآمد می تواند بود که در بسیج نیرو به معنای یاد شده کامیاب باشد. این کامیابی موهون کارکردها و از جمله سازوکار زیر است:

۱ □ □ شتاب و هموردی: از شاخصه عصر نوین است و از شاخصه های شتاب و هموردی دانش و فن محوری آنهاست. تمدن اسلامی برای آن که بتواند در این هموردی شرکت بجوید و کامکار بشود می باید بنیاد هموردی سازنده را در قلمرو تحت پوشش خود زنده و پویا نگهدارد □ □

نیکیوی هموردی این است که نخست شرکت آور است □ □

دو دیگر انرژیهای نهفته و توانشهای در سطح گسترده تبدیل به انرژی جنبشی - حرکتی و گرمای و نیز عاملها می گردند. و پیامد طبیعی این فرایند توسعه همه جانبه و برآورده شدن نیازهاست و این مصداق روشنی از بسیج نیرو است □ □

در اسلام در کنار این که اصل هموردی و سابقه مشروع است دو ویژگی آن؛ یعنی منطقی و سازنده بودن و دیگر سرعت در اوج خوشایندی قرار دارند به گونه ای که بدون این دو هموردی پدیده زشت و ویران گر بیش نخواهد بود. به همین جهت در قرآن هر جا که صحبت از هموردی رفته است آن دو ویژگی آن را همراهی می کنند □ □

(ولكل وجهه هو مؤلها فاستبقوا الخیرات.) □ ۴۱

پیشی گرفتن در امر خیر که در کریمه یاد شده ذکر و دستورش رفته است و نیز ممنوع بودن به کاربردن واژگان زشت در برخورد با کافران در آیه شریفه مبارکه □ :

(ولا تسبوا الذین یدعون من دون الله فیسبوا الله عدواً بغیر علم.) □ ۴۲

کسانی را که جز خدا می پرستند دشنام ندهید تا ایشان خدا را از روی دشمنی بدون دانش و معرفت دشنام دهند □ □

و نیز باز بودن فرایند گفت و گو که لازمه آن ارائه اندیشه ها و روشهای مخالف و موافق و سپس گزینش اندیشه برهانی است در کریمه:

(فیشر عباد الذین یستمعون القول فیتبعون أحسنه.) □ ۴۳

آن بندگان کسانی هستند که سخن می شنوند و بهترین آن را پیروی می کنند □ □

همه حکایت از انسانی منطقی و سازنده بودن هموردی دارند. پسوندی که به معنای واقعی کلمه در عینیت عصر اطلاعات - ارتباطات ناپیدا و یا لاغر و غریب اند □ □

و همچنین کریمه های :

(وسارعوا الی مغفره من ربکم.) □ ۴۴

(اولئک یسارعون فی الخیرات.) □ ۴۵

سرعت را برای هدایت هموردی مناسب جریان زمان می داند □ □

به این ترتیب هموردی شتابنده سازنده سرچشمه اسلامی دارد که برای حرکت پیش رونده عصر اطلاعات نیاز حیاتی محسوب می شود □ □

□ □ ۲ توازن: مراد این است که سازوکار حیات بشری به گونه هماهنگ و برابر تولید رشد و توسعه بی آید. به طور طبیعی پس از پیدایش توازن در عناصر و عوامل حیاتی تعادل به وجود می آید که خود پیش زمینه صلح پایدار و امنیت فراگیر است و تا زمانی که این تعادل پدید نیاید امنیت فراگیر و توسعه انسانی که مستلزم استفاده و پرورش بهینه تمام گنجاییها و نیروهاست به حقیقت نخواهد پیوست. بنابراین موزون سازی به مانند مهم ترین سازوکار کارآمدی تمدن اسلامی و یاهر تمدن دیگر از جایگاه والایی برخوردار است؛ اما متأسفانه هم تمدن فعلی اسلامی و هم تمدن غربی در این بخش آسیب پذیراند □ □

دلایلهای علمی - منطقی و تاریخی تأیید و ثابت کننده این معناست که رشد ناموزون از میزان کارآمدی می کاهد بویژه در شرایطی که مجموعه تلاشهای فکری فنی و حتی اعتقادی و دینی به صورت سیستمی انجام بپذیرد مانند عصر اطلاعات - ارتباطات. در این وضعیت از آن جهت که میان تمام مراتب اجزاء و عوامل سیستم پیوند کارکردی و حیاتی وجود دارد و بازدهی و بقای سیستم در گرو عملکرد متعادل تکمیل کننده و هماهنگ اجزای آن است و فساد یک جزء و عنصر تمام سیستم را از کار می اندازد. به طور طبیعی کارآمدی مرهون عملکرد سیستماتیک است و سیستم تنها باهماهنگی اجزاء زنده و پویاست. به این ترتیب کارآمدی سخت نیازمند موزون بودن است □ □

اما تجربه تاریخی نیز گواه این مدعاست. تمدن صنعتی در بدنه مادی و کارهای تولیدی رشد خوبی داشت ولی در بُعد کارهای خدماتی و معنوی به معنای فراگیر رشد ناخوشایند داشت. درست همین موزون نبودن سنگ بنای تمدن فراصنعتی با فرهنگ فرامدرن گردید و امروزه تمدن فراصنعتی به سوی این موزون سازی می خواهد حرکت داشته باشد و از دستاوردهای آن کلیت و تمامیت زدایی از علم است □□

در اسلام دستورهای راهبردی ارزنده ای وجود دارد که در صورت عمل به آنها و عینیت بخشی آنها در جسم و روح جامعه از رشد ناموزون تمدن اسلامی جلوگیری می شود □□

خداوند متعال می فرماید :

(وایتع فیما آتیک الله الدار الآخرة ولاتنس نصیبک من الدنیا واحسن کما احسن الله الیک ولایتع الفساد فی الارض.) □۴۶

و در شریفه دیگر آمده است :

(قُلْ مَنْ حَرَّمَ زینت الله التي اخرج لعباده والطیبات من الرزق.) □۴۷

ابوالبختری از پیامبر اکرم (ص) نقل می کند: حضرت رسول (ص) چنین دعا فرمود :

(اللهم بارک لنا فی الخبز فانه لولا الخبز ماصلینا ولاصمننا ولا ادینا فرائض ربنا.) □۴۸

و باز هم از رسول گرامی اسلام نقل شده است که فرمود :

(لو قامت القيامة وفی ید احدکم فیلةً (صغار النخل) فان استطاع ان لایقوم حتی یغرسها فلیفعل.) □۴۹

اگر قیامت برپا شود و در دست یکی از شما نهال نخلی باشد اگر بتواند برای قیامت بر نخیزد تا آن نهال را بکارد این کار را انجام بدهد □□

امیرالمؤمنین علی (ع) می فرماید :

(اعمل لدنیاک کانتک نعیش ابدأ واعمل لآخرتک کانتک تموت غداً.) □۵۰

امام باقر (ع) می فرماید :

(آئی لایغض الرجل ان یکون کسلانا عن امر دنیاه و من کسل عن امر دنیاه فهو عن امر آخرته اکسل.) □۵۱

من دشمن می دارم مردی را که در امر زندگی دنیوی افسرده و کسل باشد و هر کس در زندگی دنیوی کسالت داشته باشد در امور اخروی کسل تر است □□

چند نکته خیلی حساس و اساسی نتیجه آیات و روایات یاد شده است:

پویش و حرکت بنیاد حیات است □□

سیر پویش و حرکت هدف مند و نظام مند از دنیا تا آخرت است □□

آخرت آباد تنها در سایه دنیای آباد و پُر پویش به دست می آید □□

دنیای آباد در گرو توسعه انسانی و تکامل و پیشرفت سیاسی حقوقی اقتصادی فرهنگی بهداشتی خدماتی علمی فنی دینی و اخلاقی جامعه بشری است □□

به این ترتیب توسعه و رشد موزون سازه های حیات بشری اساس کارآمدی تمدن اسلامی و از مهم ترین وظیفه های آن است و با توجه به زمینه های آشکار جامعه های اسلامی و عصر اطلاعات و ارتباطات توسعه و رشد هماهنگ در محورهای زیر برای تولید و تواناسازی کارآمدی تمدن اسلامی لازم به نظر می آید:

الف. در کشورهای اسلامی سرمایه گذاری و تواناسازی دو بخش حیاتی است:

پدیدآوری و گسترش زیرساختهای سازگار (دانش مدیریت امکانات شرایط روانی - اعتقادی) برای تولید و افزایش کمی و توان کیفی

سخت افزار □ □

تنوع نرم افزار فرهنگی همراه با عرضه بهنگام و افزایش شایستگیهای عرضه در الگوها و هنرهای مختلف □ □
امروزه رابطه نرم افزار و سخت افزار چنان پیچیده و گره خورده که یکی بدون دیگری کارایی ندارد. به همین جهت هرگاه تمدنی از جهت نرم افزار فرهنگی قوی و قدرت مند باشد و در برابر در حوزه سخت افزار در نهایت سستی و رخوت فرو رفته باشد در جامعه انفورماتیک و رباتیزه و اتوماتیزه شده امروزین عرضه و دفاع ناپذیر می نماید. حالت پس رانی و اثرپذیری بیش تر کشورهای اسلامی در برابر فرهنگ تهاجمی غرب برآمده و برساخته از رخوت و سستی است. به عنوان مثال آسوشیتدپرس که یک مرکز واحد خبری در آمریکا است توان و گنجایی پخش و ارسال نود هزار کلمه را در روز به کشورهای آسیایی دارد و هر روزه این کار را انجام می دهد؛ اما متأسفانه تمام کشورهای آسیایی نوزده هزار کلمه در روز به آمریکا مخابره می کنند. و به همین تناسب و حتی بیش تر ناسانی در ارسال پیامهای تصویری وجود دارد □ □

ب. پدیدآوردن پیوندها و سازواریهای هماهنگ بین حق کسب و پیوند اطلاعات - ارتباطات با حق تولید پخش و نشر هر کدام از مجاری گوناگون. به دیگر سخن برآوردن و زمینه سازی حقوقی قانونی و ساختاری این روند از راه برپایی سیستمی که تمامی افراد جامعه بشری در سایه یک نظام حقوقی همان گونه که حق دستیابی به اطلاعات و حق پیوند با یکدیگر را دارند حق دست یازی به منابع سیستمهای اطلاعاتی - ارتباطاتی (شبکه های تلویزیون کامپیوتر اینترنت ماهواره مطبوعات تریبونها و دانشگاهها مساجد...) جهت تولید و نشر پیامهای گوناگون را نیز داشته باشند. در غیر آن استبداد فکری و روشی که مادر استعمار و واپس گرایی فردی - اجتماعی در عرصه های فرهنگی سیاسی اقتصادی معرفتی دینی... در زاویه های ریز و درشت پدید می آید و صلح امنیت عمومی عدالت اجتماعی و توسعه انسانی که بنیاد تکامل بشر بشمارند و از مهم ترین هدفهای ادیان توحیدی هستند وجود خارجی در عرصه جهانی نمی یابند از این روی تمدن اسلامی در مقام اجرا می باید معادله یاد شده را سرپا نگهدارد تا باشد که بشریت صلح عدالت توسعه انسانی و امنیت جهانی را تجربه کند. بویژه این راهبرد در منطق متن تأیید شده است. خداوند متعال می فرماید: □

و اذ اخذ الله میثاق الذین اوتوا الکتب لئن تبیننه للناس ولانکتونه. (۵۲) □

خداوند از کسانی که به آنها کتاب داده شد پیمان گرفت تمام پیام آن را به روشنی برای همه جهانیان بیان کند □ □ و علی(ع)

فرموده: □

(ما اخذ الله علی اهل الجهل ان يتعلموا حتی اخذ علی اهل العلم ان يعلموا.) (۵۳) □

خدا بر عهده نادانان نهاد که دانش آموزند تا بر عهده دانایان نهاد که به آنان بیاموزند □ □

ج. توسعه و تولید تکنولوژی الکترونیک و تکنولوژی فضایی در عصر اطلاعات پیوند و دادوستد انسانها را بیش تر در قالبها و سازوکارهای صوتی تصویری و علامتی گنجانیده و صورت می دهد. و در برابر روند پیوستگی و دادوستد عریان و رو در روی □ سیر نزولی گرفته است. ادامه این جریان سبب کم رنگ شدن دادوستد آشکار خواهد شد که آثار ویران گر در زمینه های آموزش اخلاق

مسائل مهرورزانه مسؤولیت اجتماعی و... پدید می آورد. از این روی دانشمندان علوم ارتباطات انسان شناسان و روان شناسان و جامعه شناسان اجتماعی هر چند پیوندها و دادوستدهای صوتی تصویری را مفید و کارآمد می یابند لیکن بر این باورند که چنین دادوستدی پیامدهای سازنده پیوستگیها و دادوستدهای رو در رو را بویژه در حوزه های اجتماعی ندارد. بنابراین نگهداری و گسترش دادوستدهای رو در روییهای آشکارا در کنار دادوستدها رمزی - تصویری حیاتی و کامل کننده می داند □□

به این ترتیب تولید و حفظ هماهنگی میان دو گونه دادوستد و پیوند یاد شده به وسیله تمدن اسلامی افقهای بس روشن و بلندی را فرا روی اسلام در این عصر می گشاید. و اسلام از راه پاره ای از آداب سنتها و دستورهای اجتماعی - خانوادگی شعائر و مراسم دینی که کارکرد و پیام اجتماعی - سیاسی دارند و بیش تر در فرایند دادوستد و پیوندها و پیوستگیهای آشکار و رو در روی به حقیقت می پیوندند مانند: نماز جمعه اعیاد نماز جماعت حج و... می تواند به چنین هماهنگی وجود خارجی بخشد □□

□□۳ عرضه پیام بنیادین و کاربردی □□

علوم اجتماعی فلاسفه عالمان دین استراتژیستهای روابط و سیاست بین المللی بر این باورند که آینده جهان در گرو شکل بندی رابطه ها و پیوستگیهای تمدنهای بزرگ است هر چند در جهت رابطه ها و پیوستگیها همسویی ندارند. چون شمار درخوری از آنان بر این باورند که تمدنهای آینده روابط پُر برخورد و تنش آلود خواهند داشت. و جمعی دیگر با خوشبینی حُسن روابط را میان آنها می بیند. ولی هر دو دسته همدستانند که صلح عدالت حقوق انسانی و امنیت جهانی تنها بر ایند همکاری آنها خواهد بود □□

هانیتینگتون می گوید :

(برخورد تمدنهای بزرگترین خطری است که صلح جهانی را تهدید می کند و نظم جهانی مبتنی بر تمدنهای مطمئن ترین راه مقابله با جنگ جهانی است.) □□۵۴

از یک سوی تمدنهایی که آینده جهان در گرو شکل پیوستگی و دادوستد آنهاست هشت یا نه تمدن بزرگ بیش تر نیستند؛ و از دیگر سوی (دین) در بیش تر تمدنهای موجود رکن رکین آنها را می سازد؛ بویژه اسلام که بنیاد و شالوده تمدن اسلامی است. در نتیجه می توان گفت ادیان در سازوکار شکل گیری اقتصادی فرهنگی سیاسی اجتماعی علمی... آینده جهان سهم بزرگی خواهند داشت. و به طور طبیعی در این عصر پُر توقع پُر باور پُر روش لبریز از گوناگویی پُر از اندیشه ساخته شده از دادوستد و همآوردی و کوشش برای برتری جستن دگرگونی پذیر نوشونده و شتابنده و در ضمن چالش پرور دینی می تواند به مانند نیروی انگیزاننده عمل بکند و از تمامی گنجایی و توانشها جهت رسیدن به هدف بهره بهینه بگیرد که پیام آموزه ها و دستوراتش در جهت توسعه انسانی آزادی نفی استبداد و استعمار انسانی زدودن سنگوارگی انحصار و بُت سازی تولید سیستم باز جمعی و بالابرنده و در فرجام وحدت پذیری و توحید پرستی باشد. چون این امور پذیرش و کاربرد هر □□ زمانی هر مکانی هر فرهنگی و عام دارد که خوشبختانه در پیام اسلام همه جمع اند :

(قل یا أهل الكتف تعالوا الی كلمه سواہ بیننا و بینکم الا نعبد الا الله ولا نشرک به شیئاً ولا یتخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله فان تولوا فقلوا اشهدوا باننا مسلمون.) □□۵۵

□□۴ مدیریت برنامه ریزی سازواره ای (system Approach)

چنانکه گفته شد در عصر اطلاعات - ارتباطات گذشته از آن که حیات بشری در سرتاسر کره خاکی پیوند و گره ناگسستنی خورده است سازه های حیات بشری و نیز روش پابندگی و ماندگاری آن بسیار گوناگون و گسترده شده است و دیگر حیات بر یک پاشنه و محور نخواهد چرخید؛ از این روی مدیریت و انسجام بخشی به آن سازه ها نه تنها در سطح یک کشور بلکه در سطح جهانی اهمیت حیاتی دارد □□

یک کشور هر چند سازه های حیاتی خویش را خوب سامان بدهد؛ اما در سطح بین المللی آن سازه ها سامان دهی نگردیده باشد باز هم مدیریت یاد شده در سطح همان کشور نیز پاسخ مطلوب نمی دهد □□

بنابراین روشهای مدیریتی رفتاری اداری □ Administrative □ دیوانسالاری □ Bureacracy □ روز مره ای و کارچاق کن و حتی اقتضائی □ Contingency Approach □ که بیش تر در قلمروهای محدود چون شرکتهای اقتصادی و غیره کاربرد دارند از پس این مهم بر نمی آیند. به طور طبیعی می باید روش مدیریتی را برگزید که در بسیج نیرو در چنین عصری آن هم در سطح بین المللی کارآمد باشد □□

شایسته ترین روش مدیریت در این عصر مدیریت برنامه ریز سازواره ای یا نظام گراست که به صورت یک سیستم باز و ابر رشته ای عمل می کند. با این روش گذشته از این که به خوبی می توان هموردی و تلاش برای برتری هماهنگی و برابری پیام را تولید کرد. مهم تر از آن پدیدآوردن هماهنگی و به هم یافتگی و نیز استمرار استوارسازی و پابرجا کردن هموردی سازنده تعادل و موزون سازی و □□ کاربردی شدن و اجراپذیری آن را با قوت نگهداری و پابندانی و انجام پذیر گردانید □□

مهم ترین بخشهای این سازوکار مدیریتی به شرح زیر است □□
درونداد: مرحله آغاز مدیریت است که تمامی داده های معرفتی فنی روشی ارزشی ... وارد سیستم یا سازواره می گردند. و فضایی برای هموردی و برتری جویی سازنده و مشارکت همه سازواره های حیاتی فراهم می شود نظیر سرمایه مواد خام تخصص فن آوری نیروی کار فرهنگهای گوناگون و :

فرایند: مرحله عملیاتی است که در درون سیستم روی دروندادها جهت پدیدآوردن حرکت به سوی هدف انجام می پذیرد. درست در همین برهه هماهنگی میان بخشهای گوناگون: (فرهنگ دین دنیا سیاست معیشت خدمات بهداشت علم فن آوری آداب و اخلاق) زاده می شوند □□

برونداد: مرحله ای است که سیستم چیزهایی را به پیرامون خویش می فرستد و فرایند استمرار استقرار استوارسازی هموردی موزون سازی و تعادل و نیز برابر سازی پیام آغاز و دنبال می گردد □□

بازخورد: مرحله کنترل مراحل و بازبینی میزان نزدیکی و دوری دستاوردهای سازوکارهای موجود در این روش مدیریتی با هدفها و مبانی از پیش تعیین شده است. و به این ترتیب نقدپذیری همیشگی به طور طبیعی و در نتیجه تکامل پذیری این روش مدیریتی آغاز و پایندان می گردد □□

به طور طبیعی این روش مدیریتی در بسیج نیرو در معنای نام برده بسیار موفق خواهد بود که نتیجه قهری آن کارآمدی تمدنی است که به این روش توجه کند □□

بنابراین از آنچه از آغاز نوشتار تا اکنون گفته آمد می توان نتیجه گرفت که: تمدن اسلامی نظر به مبانی بنیادینش در پرورش عناصر و سازوکارهای اصلی کارآمدی با شاخ و برگهای بیان شده آن فوق العاده توانمند و مستعد است □□

به امید آن روزی که تمدن اسلامی جامعه پیشرفته مرفه دین مدار خداجو انسان دوست و آرامی را برای بشریت فراهم آورد □□

منابع و پاورقیها □

سوره انبیاء آیه ۶۲ □□

سوره انبیاء آیه ۶۳ □□

برخورد تمدتها و بازسازی نظم جهانی ساموئل پی. هانتینگتون ترجمه: محمد علی حمید رفیعی □□□۶۱

همان ۶۱ - ۶۲ □□

همان ۶۱ - ۶۲ □□

ترجمه و تفسیر نهج البلاغه محمد تقی جعفری ج ۵/۱۵۹ - ۱۶۶ □□

جنگ و پاد جنگ الوین وهیدی تافلر ترجمه: مهدی بشارت □□□۵۰

متفکران اسلام بارون کارادو وو ترجمه: احمد آرام □□□۱۲۱

فرهنگ اسلام در اروپا دکتر زیگریدهونکه مرتضی رهبانی □□□۲۸۰

سوره علق آیه ۱ - ۵ □□

سوره اسری آیه ۱۰۶ □□

سوره شوری آیه ۱۵ □□

سوره بقره آیه ۲۵۶ □□

تفسیر المیزان سید محمد حسین طباطبایی ترجمه محمد رضا صالحی کرمانی □□□۲۷۹

سوره انبیا آیه ۱۰۷ □□

سوره آل عمران آیه ۶۴ □□

سوره زمر آیه ۹ □□

سوره مجادله آیه ۱۱ □□

سوره بقره آیه ۴۴ □□

سوره بقره آیه ۱۶۴.

۲۱. سوره حج آیه ۴۶ □□

پژوهش و سنجش شماره ۸ صص ۲۶ - ۲۷ سال ۱۳۷۵ مقاله: فرهنگ توسعه و ارتباطات جمعی دکتر علی اسدی □□

غررالحکم ج ۲/۲۴۳ شماره ۱۵۴۰ □□

مستدرک نهج البلاغه ۱۷۸ □□□

شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید ج ۲۰/۳۳۱ □□

نهج البلاغه حکمت ۳۹۰ □□

دستور معالم الحکم ۱۶ □□□

شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید ج ۲/۳۴۱ □□

سوره لقمان آیه ۳۰ □□

- سوره نور آیه ۲۵ □□
- سوره ق آیه ۴۲ □□
- سوره آل عمران آیه ۸۶ □□
- سوره روم آیه ۸ □□
- سوره توبه آیه ۳۴ □□
- سوره هود آیه ۱۶ □□
- سوره محمد آیه ۳۰ □□
- سوره بقره آیه ۲۷۳ □□
- سوره ق آیه ۶ □□
- سوره حج آیه ۴۶ □□
- نهج البلاغه خطبه ۲۱۴ □□
- سوره بقره آیه ۱۴۸.
- سوره انعام آیه ۱۰۸ □□
- سوره زمر آیه ۱۸ □□
- سوره آل عمران آیه ۱۳۳ □□
- سوره مؤمنون آیه ۶۱ □□
- سوره قصص آیه ۷۷ □□
- سوره اعراف آیه ۳۲ □□
- الفروع من الکافی ج ۵/۷۳ □□
- البرکة فی فضل السعی والحركة الوصابی الجشی □□۱۶
- همان □□
- الفروع من الکافی ج ۵/۸۵ □□
- سوره آل عمران آیه ۱۸۷ □□
- نهج البلاغه کلمات قصار □□۴۷۸
- برخورد تمدن ها و بازسازی نظم جهانی ساموئل پی. هانتینگتون ترجمه: محمد علی حمید رفیعی □□□۵۱۶
- سوره آل عمران آیه ۶۴ □□

www.farsnews.com/newstext.php

منبع: نشریه حوزه ، شماره ۱۰۵-۱۰۶ □□
